

TÖRTÉNETI IRODALOM

AZ ÜGYNÖK ARCAI

Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés.

Szerk.: Horváth Sándor

Libri Kiadó, Budapest, 2014. 458 o.

Az utóbbi két évtizedben figyelmet érdemlő intenzitással indult meg a közelmúlt történeti feltárása. Ebbe a folyamatba illeszthető az ún. ügynökkérdésre diszciplináris válaszokat kereső kötet, amely a „Kollaboráció és az ügynökkérdés tudományos kutatása” című, 2012. október 9-én, az MTA BTKK TTI konferenciáján elhangzott előadások — néhol erősen módosított — változatait gyűjtötte össze, megtoldva néhány el nem hangzott további írással.

A téma feldolgozásának deklarált célja — Horváth Sándor szerkesztő megfogalmazásában — annak felfejtése volt, „*miért válhattak az ügynökök a kollaboráció első számú megjelenítőivé.*” Ennek megfelelően kerültek szóba az *ügynök* és a *kollaboráció* értelmezés-változatai itthon és más országokban; az állambiztonági iratok történeti értéke és a (társadalom)történeti kutatásban való hasznosításuk lehetőségei; a forrás fogalmának kitágítása; a dokumentumok őrzési helyeinek eredettörténete, működésük leírása; az iratkezelésre vonatkozó jogszabályi környezet és gyakorlat. A szerkesztői remények szerint a kötet az egyetemi oktatásban is hasznosítható lesz, és ezt a recenzens — e területen érintettként — csak megerősítheti. Konferencia-szervezői, és ennek nyomán szerkesztői ambíció volt a tudományos párbeszéd — adott esetben vita — számára való tér biztosítása, és az „ügynökleplező” beszédmódtól való eltávolodás is. A tanulmányok így részben összefoglalják, vitatják, elemzik a témára vonatkozó eddigi feldolgozásokat, megszólalásokat, ugyanakkor alternatívát is kínálnak más lehetséges megközelítésekre. A hatalommal való együttműködés tematikája, úgy tűnik, különösképpen alkalmas volt arra, hogy a történettudomány bizonyos módszertani, nézőpontbeli, elméleti törésvonalait felszínre hozza. A recenzens különösen méltányolja annak lehetőségét, hogy az eltérő álláspontok képviselői számára közös fórum és publikációs lehetőség teremtsődött, ami a konferencia és a kötet érdemi hozadéka. Fentiek következtében evidens az alkalmankénti polemikus hangnem, bár akad példa a személyeskedésbe forduló, nivót rontó szöveghelyekre is.

Módszertani szempontból fontos, hogy domináns vonulata a kötetnek a mindennapok, a társadalmi vetület kutatása. Ily módon válik érzékletesebbé az az anomália, ami a Kádár-korszak totalitárius leírása, és a kortársak dokumentálható megéleltörténetei között feszül. A szerkesztő maga is utal arra az — egyébként korhoz aligha köthető — evidenciára, hogy a politika és a közvélemény eltérő nézőpontú érdeklődése, valamint a moralizáló megközelítés is nehezíti a közelmúlt objektív vizsgálatát. Annál is inkább — tehetjük hozzá — mert ez a moralizálás (kontra)szelektív. 1989 után természetesen nem metszödtek el a szálak, értelemszerűen senki nem törölhette el pártállami múltját, és a társadalmi, politikai, gazdasági életben, a pártokban ott voltak-vannak a korábbi együttműködők is. Mindenki élte tovább az életét, próbált boldogulni az új viszonyok között, és e boldogulás egyik lehetősége sokak számára a múlt elfelejtése, átfestése volt, ezért óhatatlan az elmúlt évtizedek kutathatóságával kapcsolatos kételyek diskurzusba emelése. E „befejezetlen múlt” dilemmáját legkarakteresebben K. Horváth Zsolt fogalmazza meg: a közelmúlt „*az emlékezet és a történelem között helyezkedik el,*” s az is érintett, aki hivatásszerűen foglalkozik vele. Így a „*tudományos érdektelenség*” sérülhet. Ilyenkor szoktuk feltenni a kérdést, hogy akkor akasszuk szögre a — mondjuk — klaviatúrát, és keressünk más foglalkozást? A szerző sem erre gondol, csupán óvatosságot javasol a tudományosnak szánt megállapítások megfogalmazásakor.

A kötet tanulmányai jól tükrözik az állambiztonossági iratok forrásértékének megítélésében meglévő markáns különbségeket. Úgy tűnik, a forráselemzés alapvetése — ki, mikor, milyen céllal keletkeztette — soha olyan fontos nem volt, mint ezen dokumentumok felhasználásakor, ám ha a vizsgálódás középpontjába az ügynököt helyezzük, és nem magát az állambiztonság intézményét, akkor éppen a legfontosabb szempont szorul háttérbe: a „*kinek használ*”. Mert egy-egy

megfigyelési dosszié a hatalom akaratából, az állambiztonság instrukciói alapján állt össze, és bár az iratok jó része a besúgó által keletkeztetett, az, hogy a megtudott „titokkal” mit kezdenek, nem az ő döntésén múlott. A hatalomnak nem birtokosa, csupán kiszolgálója volt még az is, aki önként vállalta az együttműködést.

Takács Tibor szigorú kritikával illeti a témával foglalkozó történészek többségét, akik meglátása szerint „különösebb episztemológiai kérdésfeltevés nélkül” közelítenek ezen iratokhoz. Kijelentése szerint „a nyelvezet kritikátlan átvétele,” és ennek következtében az állambiztonság gondolkodásmódjához való igazodás jellemzi munkáikat. Nem gondolom, hogy példa nélküli ez az állítás, de érdemes lett volna konkrét esetre utalnia – már csak az idézett gyermekét fordulat okán is: „...ha valakit az 1950-es években az államvédelem a rendszer ellenségeként (vagy 1956 után 'ellenforradalmárként') jelentett meg, akkor az erről szóló iratok a jelenben minden további nélkül az illető aktív ellenálló ('forradalmár') voltának a bizonyítékát képezik.” Ilyen primitív megközelítés csak igen színvonalatlan feldolgozásban fordulhat elő, és reményeink szerint inkább kivételnek tekinthető. Ha van is számos vita a forrás értékének és felhasználhatóságának tekintetében, az állambiztonsági szövegek kritika nélküli „újrahasznosítása,” illetve antititelező értelmezése azért sem tekinthető gyakorinak, mert az azonnal „önleplező” szakmaiatlanság példája lenne. (Már ha tudományról és nem zsurnalisztikáról van szó.) A kötet pedig éppen azt reprezentálja, hogy a kutatók többsége — az irategyüttes sajátosságai okán — a mindenkor többváltozósan egyedi forráskritika jelentőségét hangsúlyozta a konferencián.

Abból eredően, hogy a konferencia a *kollaboráció és az ügynök* hívószavakra fókuszált, elsősorban az erre válaszoló írásokat szemléljük. Gyáni Gábor a *hatalomnak a titok* megszerzésére irányuló törekvéssel magyarázza az ügynökök szerepének felértékelődését. A *kollaboráció* fogalmát a „*hatalommal való együttműködés sajátos eseteként*”, és elsősorban az elittel összefüggésben értelmezte, nem mulasztva el hangsúlyozni az ágensi tevékenység lehetséges motivációi közötti különbségétel fontosságát. Homlokegyenest más megítélés alá eshet az „*ideológiai azonosulással alátámasztott*”, mint „*az államérdek által igazolt*” — indokoltnak tartható — együttműködés az idegen hatalommal, bár a kettő nem mindig határolható el egyértelműen. (A szerző e kijelentését Horthy Miklós és Rákosi Mátyás példájával támasztja alá). Felhívja továbbá a figyelmet a kollaboráló elit heterogén voltára, esetenként egymással vetélkedő csoportokból álló összetételére; de arra is, hogy az „alattvalók” sem maradnak érintetlenek, mert — akarva-akaratlanul — maguk is közreműködők a viszonyok fenntartásában.

Nemcsak az ügynökök tevékenységének vizsgálatakor fontos kérdés, hogy hol van a „*kritikus határ*,” az együttműködés mely formája, mely ponttól nevezhető kollaborációnak. Ennek megítélésében további fontos szempont, hogy milyen körülmények között valósult meg az együttműködés: önkéntes, vagy kikényszerített volt? Bizonyára nem véletlen, hogy a történész rendre egy irodalmi műre — Esterházy Péter *Javított kiadására* — hivatkozik a szituáció egyediségének érzékeltetésekor, hiszen a történetek mindegyike egyénre szabott. És nyilvánvalóan az sem véletlen, hogy az ügynökkérdés morális megítélése sem kerülhető meg, amikor a besúgók helyzetének a rendszerváltással bekövetkező markáns megváltozása kerül szóba. Bár Gyáni Gábor nem tér ki részletesen az átlagemberek hatalommal való együttműködésének kérdésére, érdemes utalni ide vonatkozó megállapításaira. A modern politikai diktatúrák működésének azon sajátosságára hívja fel a figyelmet, melynek közegében a „*mindennapi kollaboráció*” létrejön: a kezdeti, „*mozgalmi*” szakasz után államrenddé konszolidálódó berendezkedés már nem igényli „*élcapatának*” a folytonos mobilizációját, „*sükségképpen előtérbe kerülnek a rendszerrel csupán lojális, vagyis 'nem fanatikus', 'nem hívó' társadalmi magatartásformák.*” E jelenséggel összefüggésben vizsgálja az ügynökkérdést, hangsúlyozva a diktatórikus hatalom másik — a személyiség szétzúzására való — törekvésének fontosságát is.

Rainer M. János az ügynökök lehetséges szimbólum-szerepét átgondoló tanulmányának lényeges része egy rövid összefoglaló a sztálinizmus magyar változatának Rákosi- és Kádár-kori jellemzőiről, hangsúlyozva az azonos vonásokat, a különbségek között említve a kényszerítő-ellenőrző apparátusok súlyának — vagy inkább csak nyersségének — csökkenését. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy bár vannak a változásnak egyértelmű mutatói, a politikai rendőrség működéséről még mindig nem tudunk eleget ahhoz, egyértelműen kijelentsük: az állambiztonság 1956 utáni gyakorlata lényegesen eltért volna az ötvenes évekhez képest. A fogalomtisztázás fontosságát hangsúlyozva Rainer az *ügynök, kádárizmus, rendszer, hálózat* használatának képlekenységére hívja fel a figyelmet, majd definiálja azokat. Tanulmányából a későbbiekben az *ügynök* jelentésének plasztikus leírását emelem majd ki, de a fogalomhasználat nehézségeinek érzékeltetése igen

meggyőző a *kádárizmus* lehetséges magyarázatainak számbavételekor is. Különösen feltűnő ez, ha az *ügynököt* mint szimbólumot akarjuk megfeleltetni a rendszerre alkalmazott kifejezéssel. A szerző szerint Tamás Gáspár Miklós meghatározása, „*a jóléti állam keleti változata*” esetén sem tudnánk az ügynök alakját mint szimbólumot használni, de ugyanígy járunk, ha a kádárizmust totalitárius rendszerként leírva a terrort jelképező hálózat helyettesítésre egy, a társadalom számára rejtve működő elemét akarnánk kiemelni.

Gyarmati György tanulmánya azt járja körül, hogy milyen sajátosságokat kell figyelembe venni az állambiztonsági iratok történetirői használata során. Alig mellőzhető szempont az ügynökök beszerzésének módja (presszionált vagy motivált), és az a közeg, melyben tevékenységüket megvalósították. Kiemeli az ügynökjelentések forrásértékét befolyásoló tényezőket, a szöveg többszörös módosulását, az elvárásoknak való megfelelés igényét és az egyedien sokféle habitus szerepét. Mint írja, a Rákosi-korszakbeli mesterkéltén célratörő „ágensszövegekhez” képest a Kádár-kori forrásokra jellemző a „parttalan fecsegés”, sőt semmitmondás. Az általa sem teljesnek tekintett szempontrendszer figyelembe vétele segítheti a forráshasználat szakmaiságát. Ugyanakkor nyomatékossítja, hogy az ügynökakták semmiképpen nem tekinthetők a korról megszerzhető tudás alappilléreinek. Rainer analitikus-megértő beszédmódról írott sorainak illusztrációja is lehet, ahogyan Gyarmati az ügynökkérdést visszahelyezi az államszocializmus viszonyai közé, kiemelve a rendszer jellemzői közül a társadalmi sokaság államfüggő voltát, az egyéni integritás — mondhatnók, a civil kurázsi — megőrzésének nehézségeit. (Más írásaiban ezt visszatérően az „államosított társadalom” formulával jeleníti meg.)

Takács Tibor az ügynökhálózat társadalomtörténeti vizsgálatát középpontba állítva úgy vélekedik, hogy a témát kutatók többsége abból indul ki: az elnyomó rendszer apró részletekig megszabta a társadalom mindennapjait, ezért a vonatkozó munkák nagy része a politikátörténetre koncentrál. A szerző feltételezése szerint ezen irány képviselőinek álláspontja az, hogy „*az állambiztonság rejtett irányító tevékenysége az állam és társadalom minden fontos területét áthatotta*” — ám végül megállapítja, még az ő munkáik is bizonyítják: „maradt játéktér” az egyén számára is, hogy meghozhassa saját döntéseit. Találó megállapítása: „*a rendszer célkitűzéseit tekintve lehetett ugyan totális, ám korántsem volt mindenható.*” Utóbbi mondatával a recenzens is egyetért — az azt megelőzők mindegyikével nem —, csupán a felhozott példát nem tartja szerencsésnek. Hátszeghi (korábban Hatz) Ottó esete — ügynöki tevékenységét jogi rehabilitációja érdekében akarta felhasználni — nem tekinthető tipikusnak. (Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990. Bp., 2008. A Hátszeghi Ottóra vonatkozó rész: 262–284.) Hátszeghi katonai attasé volt, 1943-ban részt vett az angolokkal folytatott titkos tárgyalásokon, majd a németeket is tájékoztatta erről. 1945 után a szovjetek letartóztatták és 25 évre elítélték, de a börtönelhárításnál alkalmazták. 1955-ben szabadult, hazatérve azonnal beszervezték a külföldön élő tisztekkel való kapcsolattartás céljából, miközben őt magát — a rendszerellenességét nem titkoló ügynököt — is megfigyelték. Kevés ilyen kipróbált, 1945 előtt és után is működő, a szovjet börtönvilágot is megjárt „kebelbéli” ügynöke lehetett az állambiztonságnak. De számos példa van arra, hogy hasonló tapasztalatokkal nem rendelkező, hozzá képest „civil” előéletű ügynökök is — válasz nélkül maradt — kérésekkel fordultak tartótisztjeikhez. Takács több példával bizonyítja, hogy nem csupán az ügynök, hanem a megfigyelt is alakíthatta, befolyásolhatta az ügymenetet. Jól használhatók táblázatba foglalt adatsorai (ügynökök, informátorok, rezidensek szociális összetétele, a hálózati kategóriák megoszlása), és a hálózati alapfogalmakat tisztázó leírása.

Az ügynökkérdésnek a történeti diskurzusban való megjelenéseit Rainer M. János három csoportba sorolja: az első a diabolizáló, ügynökleplező beszédmód, melynek forrását a társadalmi elégtételszerzés elmaradásában és a „permanens rendszerváltásban” látja. A második az ügynökfelmentő, analitikus-megértő attitűd, amely a besúgó helyzetére és személyiségére koncentrálna kísérél magyarázatot találni viselkedésére. A harmadik az ügynök helyett az állambiztonság intézményét középpontba helyező, és az általuk keletkeztetett szövegeknek mint a máig ható manipuláció eszközeinek a vizsgálata. Átfogó válasz vélekedése szerint nemigen születhet, de a téma tárgyalásához szükséges fogalmak tisztázása elbeszélhetővé teheti az ügynökök történeteit is. Rainer szerint bár az ügynökök gyakran nem múltbéli ténykedésük, hanem a rendszerváltás utáni szerepvállalásuk miatt kerülnek reflektorfénybe, leleplezett vagy gyanúsított személyként azonban mégiscsak alkalmasak arra, hogy a társadalom számára megjelenítsék a hatalommal való együttműködés példáját: a közösség egy kis csoportja, a szerző szavaival „*ideális szemléltető eszköz*” — sőt *bűnbak*, magán cipelve a kommunizmus bűneit. De mivel zsarolással kényszerítették

együttműködésre, és feladata csupán a megfigyelés volt („*ritkán tapad vér a kezéhez*”) – az ügynök *hídként* szolgálhat az áldozatokhoz és a valódi bűnösökhöz is. A rendkívül differenciált megközelítések felidézése után jut Rainer arra következtetésre, hogy az ügynök leginkább „*a Kádár-kor jelenben élő képének a szimbolikus figurája.*” Gyarmati Györgynél ez a hid-szerep *trigonális információs mezőként* jelenik meg: a megfigyelt személy és az állambiztonság (tartótiszt) között az ügynök a kapocs. Hogy a képlet mennyire nem egyszerűsíthető le, arra a megfigyelt besúgók, és a rabtársaikról jelentő zárkaügynökök említésével hívja fel a figyelmet. Gyáni Gábor az ágens közvetítő („*szem a láncban*”) szerepét emeli ki, mert a hatalom az ő révén jut azon titok birtokába, melyhez más módon nem tudna hozzáférközni.

A társadalom számára az ügynök-jelenség nagy traumája a szembenézés a ténnyel: családtag, barát, munkatárs, bárki lehetett besúgó, mert érdemi információkkal csak azok tudtak szolgálni, akik előtt nyíltan beszéltek a megfigyeltnek. Hogy miért vált valaki besúgóvá, arról sohasem tudhatunk biztosat — hogy „önként vagy parancsra” — zsarolásra, félelemből, vagy rendszerhűség által vezérelve állt be valaki a sorba. Amíg a tetteseknek csupán kis létszámú csoportját tartották számon, addig diabolizálható volt az államszocializmus elitje, és megnyugtató az önfelmentés az egyén — vagy leszármazottja — számára: ő nem volt a hatalom részese, nem felelős a történelemért (Horváth Sándor: „*Apa nem volt komcsi*”). De a tettesek köre már régóta kibővült, így nem csupán a történelemlékek ismert szereplői, hanem a kortársak korábban névtelen kohorsza is osztozik a felelősségben. A döntéshozók köre továbbra is szűknek tekinthető, de az egyén és kisebb-nagyobb közösségek mindennapi életét befolyásoló rendszerműködtetők garnitúrája már jóval számosabb. A közember is a történelem „hősévé” avatódott – jó és rossz értelemben egyaránt.

A téma szempontjából a legjelentősebb annak a ténynek a kötetbeli többszörös körüljárása, hogy a Kádár-korszak totalitárius felfogása, valamint a tettes-áldozat fogalompárban való gondolkodás éles ellentétben áll a megéléstörténetek egy részével. Magyarul: megintcsak más történet lenne olvasható a történelemlékekben, és más hangzana el a családi elbeszélésekben – ha a téma jeles kutatói ilyen leegyszerűsített képletben gondolkodnának. De mivel ez nem így van, az ügynökkérdést kifejtő tanulmányok szerzői jórészt nem a „szakmával”, hanem a közbeszéddel, a médiával kénytelenek vitába szállni. Az érdeklődés és a viták középpontjában az állambiztonsági múlt feltárása áll, ez azonban esetenként azt is jelenti, hogy az ügynökök szerepét túldimenzionálva elterelődhet a figyelem a pártállammal együttműködők más csoportjairól. Az állambiztonsággal kapcsolatos hangsúlyos kérdés, hogy mennyiben számított a titkosszolgálat a rendszer stabilizáló tényezőjének. Több szerző evidenciaként említi — és ez egyben az iratok forrásértékéről szóló viták alapja is — hogy a dokumentumok inkább tükrözik az állambiztonság elvárásait, mint a társadalmi valóságot, és elsősorban nem a megfigyeltéről, hanem az őket számontartó intézményről szolgálnak információval. (Ezzel szembenállónak tűnik az az állítás, mely az iratok társadalomtörténeti hasznosságát hangsúlyozza!) Az ügynökkérdés középpontba kerülését Gyáni Gábor, Rainer M. János és Gyarmati György is a rendszerváltás módjára és a rendszerátalakítás társadalmi deficitjére vezeti vissza, utóbbi funkcionális pótcselekvésként értékelve az ügynökök bűnbakká válását.

Többen kitértek arra is, hogy mi történhet a politikai és morális felelősség hordozójával, és lényegében hasonló megállapításokat olvashatunk, amennyiben a *leleplezés, megszégyenülés* (Gyáni Gábor), a *megnevezés, megszégyenülés* (Rainer M. János), vagy a *pellengérré állítás* (Takács Tibor) lehetősége szerepel dolgozataikban. Takács Tibor ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy a moralizáló szemlélet beszűkíti az ügynökügyek kutatásának lehetőségét, példaként említve a „voltak-e ártalmatlan ügynökjelentések” kérdésre választ kereső munkát, amelynek véleménye szerint kevés tudományos hozadéka lehet. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jelentések, ügyek és ügynökök mindegyikét önmagában érdemes vizsgálni, kerülve mindenfajta általánosítást, mert számos meglepetés érheti a kutatót az akták tanulmányozása során.

A kötet második, a külföldi ügynökügyekre és a kollaboráció emlékezetére reflektáló része is sok tanulságot hordoz. A kollaborációs kérdéskör markánsan más szempontú feldolgozása K. Horváth Zsoltnak a *francia kollaboráció és a titok politikája* című tanulmánya. Kulcsfogalmi a titok, a hallgatás és az emlékezés, középpontba helyezve a kortársi emlékezettel szembekezdülést a történelem, aki felfedi a második világháborús kollaboráció titkát és a leleplezi az ellenállás mítoszát. A szerző idézi de Gaulle 1944-es beszédét a *saját magát felszabadító* Párizsról – nem ejtve szót az országot Vichy-harmadáról, és a megszállt területen élő kollaboránsokról, de a szövetséges haderő szerepéről sem. A francia társadalomban sokáig erősebb volt a gloire-hoz kapcsolt ellenállás mítosza, mint az igazság iránti igény, az emberek azt akarták elhinni, amit el akartak hitetni

velük. Csak az újabb generációkat kezdte érdekelni a közelmúlt története, de elsősorban a személyes emlékek váltak ennek forrásává. Példázatszerűen érvényesek a K. Horváth által idézett történeti munkák, melyek a közvélemény alakításának — manipulálásának — a menetét, és az aktuális politikai erőteret is kirajzolják. A francia példa alapján összefoglalva a közelmúlt feltárásának legfontosabb tényezőit a szerző „*a társadalmi emlékezet nyilvánosságban megfogalmazódó igényét,*” az állami szféra jogi, közigazgatási rugalmasságát, a közvetlen politikai manipuláció távol-tartását és a profi kutatói gárdát sorolja. (Ha valamelyik pontban az olvasó némi utópizmust vél felfedezni, azt a recenzió szándéka ellenére teszi.)

Slachta Krisztina saját tanulmányának címével — A Stasi-iratok helye a német nemzeti emlékezetben — vitatkozik, amikor hangsúlyozza: a német emlékezet sem egységes, mert a keleti diktatúra és a Stasi-ügyei nem foglalkoztatják a nyugati országrészt, és az egykori NDK „kommunikatív emlékezetének kulturális emlékezetként való megszilárdulásáról” sem biztos, hogy beszélhetünk. Félelmetes képet rajzol a (lakosság létszámához viszonyítva) a világ legnagyobb titkoszolgálatának „örökségéről”: „... a Stasi ... ma is uralja az NDK, a kommunizmus, a kommunista diktatúra emlékezetének gyakorlatilag teljes palettáját.” Majd tovább sarkítva véleményét leszögezi: „...az idő uraként még az NDK-ról szóló német emlékezeti diskurzusokat is képes uralni.” Úgy véli, a Stasi-utáni helyzet hasonló a náci múlt emlékezetéhez: az idősebb nemzedék nem hazudik, hanem elhallgat, a fiatalabb pedig az igen erőteljes, médiában közvetített képpel egészíti ki a családi narratívát, mégpedig pozitív irányban: saját felmenőit nem a tettesek, hanem az áldozatok csoportjába sorolja. Hogy ilyen körülmények között lehetséges-e a közelmúlt feldolgozása, lezárása, arra megintcsak egy — a mondat végi kérdőjel ellenére — utópisztikusnak tűnő jóslatot olvashatunk: „*Talán egy múltjával tökéletesen tisztában levő, azt minden aspektusában, tudományosan és érzelmiileg is feldolgozó és megemésztő, azzal ideális viszonyt kialakító, emlékezőkultúrájában is egységes nemzet?*” A második világháborús múlt francia és a német utóéletének példája igen csak impresszionáló annak jelzésére, hogy nem csupán a diktatúrák sajátja a múlt átforgatásának igénye. Sovány vigasz a történész számára, hogy alkotmányos berendezkedésű, demokratikus alapokon álló nemzetek is hasonló módon manipulálhatók.

Mitrovics Miklósnak a lengyel helyzetet vázoló tanulmánya új szempontokkal egészíti ki az állambiztonsági múlt feldolgozására létrejött intézmények jellegzetességeit. A Nemzeti Emlékezet Intézete – A Lengyel Nemzet Ellen Elkövetett Bűncselekmények Feltárására Létrehozott Bizottság feladatai között az iratok őrzése, feltárása mellett a történelmi tudat formálásának és a polgári demokratikus identitás megerősítésének az igénye is megjelenik a diktatórikus rendszerek elutasításának céljával. Lengyelországban is folyt vita arról, hogy mennyire volt szuverén az állam, totalitáriusnak nevezhető-e a letűnt rendszer, milyen volt a hatalom és a társadalom viszonya, modernizációs vagy regresszív tendenciák voltak-e a meghatározók. Mivel a vizsgálódás középpontjában elsősorban a lengyel függetlenség elvesztése és visszaszerzése áll, Mitrovics szerint ez kétségesse teszi, hogy választ kaphat kérdésére: a lengyel társadalom különböző csoportjai hogyan, mi módon, milyen mértékben kollaboráltak a megszálló hatalmakkal és a lengyel kommunista rendszer működtetőivel. Homogén, ellenálló, majd az idegen hatalommal szemben elbukó nemzet képét közvetítve nem mutatják be a lengyel politikai paletta sokszínűségét, csak a kommunisták törekvéseit, nem írnak kollaboránsokról, és a lengyel antiszemitizmusról sem. A saját tettekkel való szembenézés egyetlen példája Jedwabne történetének a feldolgozása.

Számos tanulságot hordozóan, a párhuzamos jelenségeket kiemelve mutatja be Stefano Bottoni a Magyarországon feltehetően a KGB-nél vagy a Stasinál is rosszabb hírű Securitate működését, és a román állambiztonság múltjának feldolgozásában jelentkező sajátosságokat. Egyet-értően idézi azon véleményeket, melyek szerint a Securitate egyedi jelenség volt, intelligens és rendszerhű garnitúrával – ami persze nem azt jelenti, hogy bármifajta szimpátiát akarna ébreszteni az olvasóban. De míg a késő Kádár-kori magyar állambiztonság demoralizált volt — vagy annak gondolták, jegyzi meg óvatosan a szerző — a secusok a nyolcvanas években is kiváltságos kasztot alkottak. Ez részben a szokásosnál nagyobb feladatkörből, részben az önálló gazdasági tevékenységből eredhet, mert a Securitate működtette az internáló táborokat, és intézte a román állam zsidó és német polgárainak „eladását” (az innen eredő jövedelmet azonban a külföldi hitelek visszafizetésére fordították). Romániában az állambiztonság múltjával kapcsolatos fő kérdés, hogy a Securitate „brutális verőlegények gyülekezete, vagy a kollektív tudat átalakítására, a lakosság megfigyelésére és manipulálására szakosodott professzionális gépezet” volt-e. Az idézett megközelítések szerint a Securitate története is két időszakra osztható, és az első 15 év (amit a szovjet érdekek szolgálata, tömeges represszó és mindennapi erőszak jellemezett) után kevesebb

jogsértést követtek el, a megelőzésre koncentráltak. Profi titkosszolgálatává válva céljuk a nemzet érdekeinek védelme volt – például a magyar irredentizmus ellen. Mások szerint azonban ez az álláspont csak a bukott rendszer kádereinek a kísérlete a felelősség háritására, mert az erőszak-szervek nem hazafias feladatot teljesítettek, hanem törvénytelenül figyelték meg saját polgárait, és külföldön is voltak erőszakos akcióik. A fizikai erőszak alkalmazása tekintetében azonban Romániában is megváltozott az állambiztonság társadalmi szerepe és munkamódszere, ezért a szerző szerint tudományos szempontból nem tartható ez a „radikális antikommunista álláspont:” a tökéletes folytonosság tézise. Bottoni szerint a társadalom vélekedését az befolyásolhatja, hogy a hetvenes-nyolcvanas évekre mérséklődött a másképp gondolkodókkal szembeni retorzió, s visszatekintve úgy tűnhet, mintha a titkosszolgálat valóban az ország védelmére szakosodott szerv lett volna. Az írás csattanója mégiscsak az — az eddig szemlézett posztszocialista országokhoz képest —, hogy az utóbbi években a volt secusok sikeres imázsépítésének és mai jelenlétének is köszönhetően pozitív kép kezd kialakulni Romániában a Securitatéről – illeszkedve egy éledező antikapitalista közérzületbe. Ezért is más Románia – parafrázálhatnók a számontartott román historikusok között „fenegyvereknek” számító Lucia Boia könyvcímét. (Lucian Boia: Miért más Románia? Koinónia, Kolozsvár, 2013.)

Cseh Gergő Bendegúznak az iratkezelés nemzetközi szabályozását, a dokumentumok feldolgozását és nyilvánosságát összefoglaló tanulmánya alapján egyértelműen kiderül: az egykori szocialista országokban egyként vita tárgya a titkosszolgálati iratok sorsa. Ezek elhelyezése, kezelése, megismerhetőségük módozatai, a kutatási feltételek lehetnek eltérőek, de értelemszerűen sok a hasonló probléma, és általánosnak mondható az ügynök-ügyek iránti érdeklődés is. Szinte sehhol nem teljes a szaklevéltárak iratanyaga, és sok hasonlóságot mutatnak az nemzetbiztonsági és személyes érdekekre való tekintettel bevezetett korlátozások. Az egyes intézmények által kezelt dokumentumok mennyisége igencsak eltérő: a keletnémet állambiztonság által „termelt” 111 ezer iratfolyóméternyiit egyedül a lengyel közelíti meg 86 ezres számával. Hozzájuk képest a Securitate 24 ezer iratfolyómétere is léptékváltás. Csehország dokumentációja közel 18 ezer méter, de magában foglalja a polgári és katonai hírszerzés és kémelhárítás aktáit is, hasonlóan Bulgáriához, ahol 7,5 ezer méter az iratok „hossza.” A Szlovákia Nemzeti Emlékezet Intézetének kezelésében levő anyag 1800, az budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának őrzésében levő pedig 4000 iratfolyóméterhez közelít. A levéltárak eltérő működési gyakorlatából csak egy kiragadott példát említünk: Csehországban az eredeti iratok digitalizált változatát hozták nyilvánosságra, nem ügynöklistákat, tehát nem azt állítják, hogy valaki hálózati személy volt, hanem azt, hogy létezik erre vonatkozó irat.

Mint az a konferencia anyaga alapján is egyértelmű, Magyarországon is viták kísérik az állambiztonsági múlt feldolgozásának folyamatát, rendjét. A felvetődő kérdések némelyikére lehetséges válaszokat találunk Cseh Gergő Bendegúz dolgozatában, beleértve az ún. *mágnesszalagok* témáját is: ez az adatbázisba szortírozott-redukált nyilvántartási anyag eredeti iratokat nem tartalmaz, így a jelenlegi szabályozás szerint nem bizonyító erejű. Leszögezi: „Nyilvánosságra hozataluk így minden bizonnyal bírósági eljárásokat váltana ki az érintettek részéről, tudományos publikációkban való felhasználásuk pedig — hiteles, eredeti források híján — szakmailag lenne megkérdőjelezhető.” A szerző ellenőrizhető kijelentése bizonyára nem csupán a „mundér becsülete” érdekében íródott le, mert mint írja, „a hasonló adatbázisokkal rendelkező intézmények tapasztalatai alapján az efféle nyilvántartások legfeljebb a levéltári feldolgozó munkát támogató segédletekként használhatóak – persze levéltári szempontból ez sem elhanyagolható segítség.” Egyebekben pontosan körülhatárolt az a jogi környezet, ami Magyarországon a dokumentumokba való betekintést szabályozza. A levéltár nem tehet közzé „ügynöklistákat”, nyilvántartásokat, az érintettek személyes adatait tartalmazó eredeti iratokat. Archontológiai feldolgozás keretében viszont folyamatosan hozza nyilvánosságra az ÁBTL az állambiztonság egykori vezető beosztású alkalmazottainak hivatali pályaképét.

A kötet harmadik részének zöme — különböző forrásbázisú és tematikájú — társadalomtörténeti megközelítésű tanulmányokat tartalmaz. Ständeisky Évának egy elkötelezett besúgóról írt dolgozata historiográfiai ínyencség, mélyfúrás – a kötet bevezető tanulmányainak illusztrációja is lehetne. „Hőse” 25 éven keresztül jelentett, főként az irodalmi élet területén működőkről. Életpályáját felidézve a történész mintaszerűen helyezi el a korban a jelenséget, kiemelve azon tényeket — zsidóként megélt veszteségei, antikapitalizmusa, frusztráltsága — melyek „ideális ügynökké” tették: „Szépírói vénája elapadt, grafomániája azonban megmaradt.” Differenciáltan ábrázolja a besúgó és a tartótiszt kapcsolatát, idézve utóbbinak az ügynökre vonatkozó kritikus

szavait is. A jelentések szövegének elemzése alapján jellemzi „antihősét,” kiemelve manipulatív készségét. A szerző biztos abban, hogy elkötelezett volt, a besúgást hivatásnak tekintve harcolt a polgári csőkevények, a kapitalizmus ellen, mígnem a nyolcvanas évekre már egy másképp elgondolt „népi Magyarországért.” „Magánszorgalmú kutya volt,” idézi Illyést Standeisky Éva, később Gombár Csabára hivatkozva hozzáteszi: Kelet-Európában az osztályszemléletet az etnopolitika váltotta fel — „cseberből vederbe” —, így vált antiszemitává(!) és nacionalistává a párthű ügynök, aki a kilencvenes években már MIÉP-tagként reinkarnálódva öltött népi-paraszti gúnyát. Pályája így kerek – bármennyire ellentmondásosnak tűnik is.

A feldolgozások többségéhez képest egészen más oldalról vizsgálja Pető Andrea az ügynök-kérdést: kutatási területének megfelelően a nőknek az állambiztonság szervezetében betöltött szerepe áll tanulmányának középpontjában. Ennek megfelelő már a címadás is, a „Mézcsapda” ugyanis arra utal, pusztán az információszerezés eszközeként tekintettek a nőkre a „nagyúri mesterség” (Canaris) képviselői. Hogy a titkosszolgálat nemek szerinti diszkriminációt érvényesített, ez a legendyhebb kifejezés, mert mint megtudjuk, nők még a hivatásos fürkészek számára készített szakirodalomban sem szerepeltek, megfigyelésük lehetősége fel sem merült a tananyagban. Hihetetlen — és nagyon is hihető — a leírás az együttműködő nők kiválasztásának szempontjairól (a férfiak esetében nemigen szerepelt például a láb hossza). Így nem csoda, ha sztereotíp tények sorolódnak, első helyen az a megállapítás, hogy minél magasabb szintet vizsgálunk, annál kevesebb a nő a titkoszolgák között. Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy ez korjelenség volt, így pusztán a tény szögezhető le. A folyamat nem ismert szereplői voltak tehát a nők, és történetüket a jogszabályi környezet miatt utólag is nehéz feltárni – emiatt kihasználásuk, manipulálásuk megírása legfeljebb nonfiction próbálkozás lehet. A szerző hozzáteszi: a szervezet alapvetően szexista, „elit férfiszakma” jellege megmaradt, bár egyre több nőt foglalkoztatott. Azt már a recenzens fűzi hozzá, hogy a magyar III/III. Csoportfőnökség levéltárba került 1989-es „házi telefonkönyvében” 199 férfi név között 43 női név olvasható (megoszlásuk tehát 82/18%), de utóbbiak esetében nem derül ki egyértelműen, hogy ki volt közülük operatív státusban és ki volt „rendfokozatos titkárnő”.

Novák Csaba Zoltán esettanulmánya az ügynök-típusú kollaborációra koncentrál. Igen árnyaltan mutatja be, hogy az erdélyi római katolikus egyház papjai és hívei miért, milyen körülmények hatására vállalhatták az együttműködést a román állambiztonsággal. Itt ugyanúgy szerepel a zsarolás, az előrelépés segítése/hátráltatása, a lefokozás, a kompromittáló akciók és az emberi gyöngeségek, mint bármely más hivatás, illetve társadalmi-foglalkozási csoport esetében. A kötetben felvetődő egyik vitás kérdésre is reflektál az a megjegyzése, mely szerint voltak ügynökök, akik láthatóan kerültek a negatív információk szolgáltatását, mások „kontrainformációt” közvetítettek vagy manipuláltak. A hatalommal való együttműködés egyik jellemzőjeként említi, hogy az ügynökök különböző formában és mértékig azonosultak a hatalom szempontjaival, és megerősíti az egyik alapvető forráskritikai tételt: az ügynök, mivel elvárást teljesít, a hatalmi diskurzus különböző szintű kortárs elemeiből merít.

Csatári Bencének a Beatrice együttes megfigyeléséről szóló dolgozata sajátos területen mutatja be a honi titkosszolgálatot, mert — mint írja — „ismeretlen terepre tévedt” az állambiztonság. Sokat vesződtek ugyan, hogy megpróbáljanak eligazodni az új popzenei irányzatok, mozgalmak között, ám „az ügynök és tartótisztje nem feltétlenül érzékelhette a koncert légkörét, illetve az azt átszövő iróniát.” Ez a megállapítás azért gondolkodóba ejtő, mert a szerző disszertációjából és Szőnyei Tamás feltárásából inkább az tudható, hogy a beatnyikek köre legalább oly mértékben volt „bennfentes fürkészekkel” behálózott, mint bármely más hivatáscsoport, illetve szubkultúra. (Szőnyei Tamás: Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960–1990. Magyar Narancs – Tihany-rév Kiadó, Budapest. 2005.) Abban viszont egyet lehet érteni Csatárral, hogy Kádár János maga próbált ügyelni arra, hogy „Ne gyártsunk hősokeket!”. Ám ez féloldalas marad, ha nem tesszük hozzá Kádár másik „mássággal” kapcsolatos krédóját is: „nem csinálunk mártírokat sem”.

Fentiekben követtük a kötet „tripartitum” tagolását. Mindazonáltal létezik egy negyedik blokk is, az eddig reflektálatlanul hagyott írásokból. Ezek azért alkotnak jól elkülöníthető szórvány-csoportot, mert bár a szerkesztő besorolta azokat a számba vett témakörök valamelyikébe, ám — különböző okokból — kilógnak a sorból. Horváth Sándor „a kollaboráció és az ügynökkérdés határai” elgázító fordulatához képest ezek „területenkívüliséget” élvezve kerültek az összeállításba. E kakukkfőka írások többsége sem érdektelen, vagy színvonalatlan. Ellenkezőleg. Kezdve mindjárt a sort Kovai Melinda — egyszerre izgalmas és hátborzongató — kutatási összefoglalójával. Esettanulmánya a Kádár-korszak politikai tartalmú pszichiátriai kórrajzát villantja

fel: egy mentálisan zavart, lelki beteg exarisztokrata megfigyelési és pszichiátriai ügyét, melyből kiderül, hogy egyesek — a rosszemlékű koncepciók kirakatperek vádlottjaihoz hasonlóan — pszichésen „azzá váltak, aminek a hatalom akarta láttani őket.” Tabajdi Gábor — sejtelmes címadásának megfelelően — „az állambiztonság tereit”, „mentális térképét” vette görcső alá, míg Vörös Géza a tőle megszokott levéltárosi akkuratussággal részletezi — Mindszenty József megfigyelésének ürügyén — az államvédelem információszerző módszereit. Hozzá képest Baráth Magdolnának a magyarországi szovjet „tanácsadókról és szakértőkről” közreadott írása klasszikus politikatörténeti tanulmány. Zamatát azzal kívánja megadni, hogy az ügynök fogalmát kiterjeszti azon politikusok körére, akik az államszocializmus évtizedeiben el-ellátogattak a budapesti szovjet nagykövetségre „elvtársi eszmecsereére.”

Müller Rolf módszeresen szembeesíti egymással a titkosszolgálati fényképek történeti forrásértékére vonatkozó szakmai megállapításokat, s ebből kiindulva igyekszik elkalauzolni az olvasót a felhasznált fotók jelentésrétegeibe. Következtetéseiben ennél is messzebbre tekint: a kép és a valóság viszonya, az emlék megőrzésének lehetősége mellett a kollektív identitás megteremtésének mai szintere, a világháló lehetőségeinek a kihasználása foglalkoztatja. Hangsúlyozza, hogy a fotó is konstrukció, keletkezését egyszerre befolyásolják a technikai feltételek, a véletlenek és a tudatos emberi cselekvések. 1956-os fotók alapján vezeti le, hogy a megörökített pillanatok, mint emlékezeti eseménynek eltérő értelmezési kontextusai vannak – ezzel is bizonyítva annak igazságát, hogy a leghitelesebbnek tűnő források sem használhatók kritika nélkül. Innét jut el gondolatmenete odáig, hogy nem csak „*az áldozatok intézményeit kell fenntartani, hanem meg kell szólítani az unokák nemzedékét is,*” és ez „*más típusú történetmondást igényel.*” Szerinte azért kívánatos az ismeretterjesztés új csatornáit használni, mert a fiatal nemzedéknek nincsenek megélt (látott) emlékei 1989 előttről. A múlt legnagyobb részéről azonban nincsenek emlékei azoknak, akik kutatják vagy tanulnak róla, és ez bizony a történelem majdnem egészét teszi ki. A kommunikációs világ, az ismeretszerzés forrásai valóban drámai módon változtak meg – drámaian rövid idő alatt – és kétségtelen, hogy ehhez bizonyos mértékig igazodni kell. Mint ahogyan a neten felnövő nemzedéknek is tudomásul kell vennie, hogy a virtuális téren kívül is létezik világ, és saját érdekük annak megismerése is. A világháló más tudományterületek számára is kihívást jelent – nem irigylem például orvos kollégáinkat – de szakmánknál maradva sem csupán a közelmúlt kutatásának nehézségeire korlátozódik e probléma (elegendő talán a magyar őstörténet „fantáziadús” internetes feldolgozottságára utalni...). Amikor tehát Müller Rolf arra hívja fel figyelmünket, hogy a kollektív emlékezet alakításában a világháló virtuális valóságának és a vizualitásnak nagyobb a szerepe, mint „*amenyire igénybe veszi és számol vele a történettudomány,*” csak részben tudok vele azonosulni. Mert az internet kínálta lehetőségekkel, tartalmakkal valóban számolni kell, de azok ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen volta számos – itt nem tárgyalható – problémát vet fel. Épp a hight tech. követhetetlen iramú fejlődése kínál számunkra – a titkosszolgálatokon kívül is – egyre bizarrabb „átszerkesztett” világszeleteket, ahol a virtuális valóság mindinkább a virtualitás felé tolódik el.

Ungváry Krisztián az állambiztonsági iratok forrásértékének megítélésében markánsan elmentéses álláspontot képvisel, mint Gyarmati György. Egy többszerzős kötetben szereplő tanulmányok sokféle szempontból különbözhetnek egymástól, a recenzens mégis némi értetlenséggel olvasta az írást, melyben a megfigyelési iratok kutathatóságát gyakorlati szempontból vizsgálva az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának működését, és főként az intézmény főigazgatójának vezetési gyakorlatát, valamint a téma kapcsán korábban – az ÁBTL éves jelentéseiben – megfogalmazott megállapításait vitatta. Főként azért nem érthetőek ezen kritikái megjegyzések, mert Gyarmati „*főigazgatói véleménye*” (sic!) egyetlen kutatót sem kötelez semmire, másrészt mert az inkriminált témára vonatkozó történeti ténykedése szembetűnően említetlen marad. Egy levéltár irányítására vonatkozóan sokféle kutatói vélemény megfogalmazódhat és publikitást is nyerhet, de e polémia hangvétele nem igazán illeszkedik sem egy tudományos tanácskozás – ahol egyébként e részletek nem hangzottak el –, sem egy szaktanulmány szövegkörnyezetébe. Az ügynökök szerepét, az általuk keletkeztetett források történeti jelentőségét szakmai megközelítésben tárgyaló kötetben meglehetősen kirívó az írás személyeskedő hangneme. Ennek evidens következménye, hogy Ungvárynak az iratok forrásértékét és az ügynökök tevékenységét érintő – helyenként érdemi – megjegyzései, reflexiói is elvesznek a pamfletben. Sajnálatos műfajtévesztés történt, melyet a kötet szerkesztője is figyelmen kívül hagyott.

Az utóbb említett írások erényeik ellenére is azt dokumentálják, hogy Horváth Sándor eredeti és jól körülhatárolt tárgymegjelöléséhez – valamint a bázisul szolgáló konferenciához képest

— a terjedelem érdekében hagyta a munka szerzetét szétesni, holott a kevesebb talán több lett volna.

A kötet érdeme, hogy az írások zöme az ügynökök (ügynökakták) autentikus kortörténetbe illesztésének módozatait járja körül – amennyire arra a mindmáig magunkkal cipelt közelmúlt módot ad. Ne feledjük, a konferencia azon (2003. évi) törvény megszületésének tizedik évfordulóján zajlott, amely szabaddá tette az államszocializmus-kori titkosszolgálati hálózati személyek (ügynökök) széleskörű megismerését és — a jogszabályi inkonzisztenciák közepette is — módot adott az egykori kollaboránsokat nyilvánosan „néven nevezni” (© Nagy Gáspár). A kötet annak is első markáns gyűjteménye, hogy a történész szakma közelmúlttal foglalkozó művelői saját agórájukon összegyűlve gondolták végig az új forrásegyüttessel való megismerkedés szakmai konvenciók szerinti tapasztalatait, a tárgykört illető aktuálpolitikai, zszurnalisztikai közelítésektől való „kollektív elkülönülés” ambíciójával.

Pihurik Judit

Kerepeszki Róbert

A TURUL SZÖVETSÉG, 1919–1945

Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban
Máriabesnyő, Attraktor, 2012. 386 o.

Kerepeszki Róbert, a Debreceni Egyetem fiatal oktatója 2012-ben publikálta a Horthy-korszak legismertebb egyetemi ifjúsági szervezete, a Turul Szövetség történetét feldolgozó monográfiáját. A közel 400 oldalas kötetben 830 jegyzethivatkozással megtámogatva (a főszöveg 250, a végjegyzet 80 oldal) mutatta be a szervezet sokrétű történetét, felépítését, eszmei kötődéseit, tagságát. A monografikus feldolgozást számos előtanulmánnyal alapozta meg: több, jellemző esettanulmány, illetve résztanulmány publikálását követően kutatásait országos léptékűvé szélesítette. 2009-ben megvédett doktori értekezése a 2012-ben megjelent monográfia közvetlen előzménye – abban a Turul Szövetség országos és helyi (debreceni) szervezetének történetét tárta fel. Ugyancsak 2009-ben jelent meg összefoglaló tanulmánya a diákszervezet történetéről a Romsics Ignác szerkesztette *Jobboldali hagyomány* kötetben. A 2012-ben megjelent monográfia Kerepeszki kutatásainak eredményeit kiérlelt formában tárja az olvasó elé.

A Turul Szövetség a Horthy-korszak meghatározó ellenforradalmi szervezeteinek egyike. Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME), a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE), a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz), valamint a „keresztény” szakmai érdekvédelmi szervezetek (MÜNE, MONE, MMÉNSZ) mellett az egyetemi bajtársi szövetségek képviselték a „keresztény és nemzeti” ideológia jegyében szerveződő egyetemi diákságot. Ezek közül — mérete és közéleti aktivitása révén — a legismertebb a Turul Szövetség volt.

Kerepeszki a Turul Szövetség történetét nem kronologikus rendben tárgyalja, hanem tematikus fejezetekben. Noha ez a szerzői koncepció bizonyos ismétlődéseket eredményez (egyes események több helyen is feltűnnek), a választott megoldás mégis szerencsésebb, mintha elveszne a szövetség országos és helyi szervezeteinek történetét annales-jelleggel előadó adathalmazában. Az olvasó ugyanis így a legfontosabb kérdések mentén összefogott válaszokat kap, s nem neki kell kimazsoláznia az összefüggéseket a tényrengetegből. A kötet a téma tanulmányozásához rendelkezésre álló források és szakirodalom ismertetésével kezdődik. Ezt követi a szervezet létrejöttét, felépítését, fejlődését körüljáró fejezet, majd a szövetség és más szervezetek kapcsolatának áttekintése. Ezután pedig azt ismerheti meg az olvasó, hogy a Turul Szövetség miként viszonyult a korszak jelentősebb politikai kérdéseivel. A zárófejezet a szervezet és a tagság 1945 utáni történetére nyújt kitekintést. Már a tartalomjegyzék áttekintéséből is kitűnik a kötet egyik legnagyobb erénye: a Turul Szövetség történetét nem önmagáért valóan, mintegy szigetszerűen mutatja be a szerző, hanem szervesen beillesztve a korszak történetébe és politikai erőterébe.

Kerepeszki érdeklődésének középpontjában a tágan értett politikai eszmetörténet kulcskérdései állnak – ezek a kötet legjobb részei. Ez azonban koránt sem jelenti azt, hogy ne foglalkozna például társadalomtörténeti kérdésekkel; azonban ezek nem önálló alfejezetekben jelennek meg, hanem „megtűnjük”, „elszórtnak”. Így például a tagság társadalmi összetételének vizsgálata sem kapott önálló alfejezetet – noha ezzel is foglalkozik a szerző a kötet elején; sőt még azt is